

Т.Л. Рафальська
кандидат історичних наук
старший викладач кафедри історії України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Досліджується репресивна політика радянської влади проти духовенства та віруючих на Житомирщині у 20-х – початку 30-х років ХХ ст.

Исследуется репресивная политика советской власти против духовенства и верующих на территории Житомирщины в 20-х – начале 30-х годов ХХ в.

The repressive policy of the Soviet government against the clergy and believers in Zhitomir region in the 20th the beginning of the 30th years of the XX century is researched.

Репресивна політика радянської влади проти духовенства та віруючих на Житомирщині у 20-х - початку 30-х років ХХ ст.

Релігія завжди була ворожою ідеологією для більшовицьких вождів та їх послідовників. Вже в перші години після захоплення влади, більшовики проголосили про відокремлення церкви від держави та атеїстичний наступ. Це був тільки початок жорстокої боротьби з «ворожою» ідеологією.

У сучасній історіографії прийнята наступна періодизація церковної політики радянської держави у межах міжвоєнних десятиліть:

1) 1918 - початок 1920-х рр. - безкомпромісний наступ на церкву із застосуванням методів воєнного часу.

2) Середина 1920-х рр. - лібералізація відносин держави та Церкви.

3) Кінець 1920-х - 1930-ті рр. - курс на остаточне усунення релігії й церкви з життя радянського суспільства.

Безперечно, що це дуже умовний поділ який окреслює найзагальніші і найбільш симптоматичні тенденції у ставленні більшовиків до релігії та церкви. Взагалі доктрина і практика комуністичної ідеології були спрямовані на знищення церкви як соціального інституту. Для владних структур було не важливо до якої віри належать ті чи інші релігійні інституції. Постраждали всі - католики, православні, протестанти, послідовники ісламу, іудеї, буддисти.

Житомирщина не була винятком. Багатонаціональний склад населення зумовив існування в регіоні різних релігійних конфесій. За виявленими, але не

повними даними на Житомирщині у 1918 - 1980 рр. від репресій постраждало понад 600 священнослужителів різних конфесій, у тому числі 587 православної, 28 - римсько-католицької, 25 - протестантської, 15 - іудейської віри [1, с. 23].

Проте, якщо в роки громадянської війни застосовувались методи "червоного штурму" проти церкви, то з середини 1920-х рр. тактика більшовиків змінюється. Влада не просто намагається проникнути в сутність конфесійних та міжконфесійних відносин, але і використати їх у своїх цілях. Більшовицька політика терору в першу чергу спрямовується проти духовенства. Розгортається антирелігійна більшовицька пропаганда, спрямована на дискредитацію церкви та священників.

На початку 1920-х рр. була проведена акція по вилученню церковних коштовностей, яка проводилась під гаслами допомоги голодуючим Поволжя. Але її цілі були зовсім іншими. По-перше, священники виступали проти вилучення церковних цінностей, що давало змогу їх заарештовувати за статтями кримінального кодексу. По-друге, радянська пропаганда отримала можливість змалювати образ служителя культу безсердечною та брехливою особою, яка прирікала дітей на смерть заради збереження церковних цінностей. По-третє, за рахунок церкви держава намагалась поліпшити своє матеріальне становище. Підсумок цієї акції був сумним. Голодуюче населення отримало лише незначну кількість очікуваного хліба, а багато безцінних пам'яток культури було втрачено. За спробу не допустити вилучення церковних святинь на Житомирщині були заарештовані та засуджені єпископ Волинської єпархії Аверкій (П.П. Кедров), священники А.Й. Остальський, Ю.П. Красицький, О.Д. Понікаров та інші [2-5].

Середина 1920-х років позначилась лібералізацією відносин між державою та Церквою. Зростає кількість релігійних громад. На 1 січня 1925 р. в Україні було зареєстровано 5 453 громади Російської православної церкви (тихонівської чи слов'янської), 989 громад Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), 1 947 громад Синодальної (Обновленської)

церкви [6, с. 5-6].

Проте боротьба не припинялась, а перейшла в іншу площину. Влада скористалась розколом православ'я на велику кількість течій, почались провокації та розпалювання ворожнечі серед духовенства та віруючих, утворювались навіть нові течії та бралась під владну опіку так звана прогресивна частина церковників. Прогресивними, на погляд радянських чиновників, у той час були обновленці. Типовим явищем стає насильницька передача їм владою православних храмів, що призводило до протистояння не тільки між священниками, але й між віруючими.

Не залишилась поза увагою влади і римсько-католицька церква, яка займала непримиренну позицію щодо більшовиків. Історично склалось так, що на території Житомирщини проживала численна польська громада та була створена римсько-католицька єпархія. Серед місцевих поляків ксьондзи користувались великим авторитетом, а тому були дуже небезпечними для режиму. Тим більше, що Житомирщина з 1921 р. стала прикордонною територією і межувала з "буржуазною" Польщею. Тому спецслужби, в першу чергу, намагались паралізувати вплив католицьких костьолів і ксьондзів на поляків Житомирщини. Методи використовувались різні. Це були демонстрації і мітинги "трудящих" з вимогою припинити "шпигунську діяльність" католиків в Україні, і вербування таємних агентів, які повинні були розхитувати католицьку громаду з середини, і тиск на ксьондзів.

Показовою в цьому плані була справа заарештованого 9 листопада 1924р. ксьондза Житомирського кафедрального костьолу Андрія Федуківича, який під тиском підписав лист до Папи Римського Пія XI, у якому визнав що в Україні ксьондзи виконують шпигунську і контрреволюційну роботу. Лист став приводом до численних публікацій в пресі про контрреволюціонерів у костьолах, а також для масових арештів польських священників. Хоча плани організаторів цієї провокації були частково зруйновані смертю ксьондза Федуківича, який, будучи зламаним фізично і морально, наклав на себе руки 4 березня 1925 р., здійснивши аутодафе [7].

Наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр. на Житомирщині було

заарештовано і засуджено цілий ряд ксьондзів, у тому числі апостольського адміністратора Житомирської єпархії Т.Г. Скальського. їм всім було пред'явлено звинувачення в антирадянській "контрреволюційній діяльності" та "шпигунстві" на користь Польщі. У червні 1930 р. було засуджено до вищої міри покарання із заміною вироку - позбавлення волі на 10 років ксьондза К.Е. Наскреньського. У 1933 р. заарештованих ксьондзів звинувачували в отриманні допомоги з-за кордону для голодуючих, у 1935 р. була сфабрикована справа "Контрреволюційної фашистської організації римсько-католицького та уніатського духовенства на Правобережній Україні". Масові арешти священиків та депортація польського та німецького населення в 1935 — 1936 рр. привели до поступового закриття костьолів і їх передачі державним органам управління. Житомирська римсько-католицька єпархія фактично припинила існування. На волі залишилися одиниці ксьондзів, церковна структура була зруйнована.

Репресивна політика радянської влади стосувалась всіх релігій та релігійних течій. До середини 30-х рр. на Житомирщині були піддані репресіям архієпископ Волинський і Житомирський Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) С.А. Орлик, голова общини УАПЦ в Житомирі М.В. Хомичевський (Борис Тен), кістер лютеранської общини с. Садки Черняхівського району Р.М. Пауц, пастор євангелістсько-лютеранської церкви Густав Улле та інші.

В середині 1930-х рр. наступ на церкву посилюється. І не в останню чергу через те, що після прийняття Конституції 1936 р., в якій проголошувалась свобода совісті, зростає кількість відвідувачів храмів, починається масовий збір підписів за відкриття церков, навіть окремі комсомольці та комуністи почали хрестити дітей. Так, у доповідній записці секретаря Житомирського окружного партійного комітету до Київського обкому КП(б)У датованої 1936 р., зазначалось, що відбувається активізація релігійних культів, спрямованих на відновлення діяльності церков, раніш закритих. Такі факти мали місце практично в усіх районах. Почалась відбудова храмів, збирання грошей не для позики державі, а для церков. Так, під тиском громади с. Нова Буда, облвиконком був

змушений відмінити своє попереднє рішення про закриття сільської церкви [8, арк. 1-4].

Факти активного відродження церков містяться і в довідці окрвдділу НКВС про контрреволюційну діяльність церковників в районах Житомирського округу. В ній, зокрема, зазначалось, що "...дані говорять про посилення контрреволюційної діяльності церковників в ряді районів, особливо в м. Житомир. Вони намагаються використати нову конституцію в своїх цілях. Священики діючих церков проводять активну роботу по створенню церковних общин з метою недопущення закриття церков і відкриття тих, які були закриті" [9, арк. 14]. Також відзначалась активна робота в цьому напрямку прибулого із заслання єпископа Максима (М.І. Руберовського), який користувався колосальним авторитетом в церковному світі і об'єднав навколо себе духовенство Житомира. В 1936 р. в місті проживало близько 200 безприходних попів та монахів, а також понад 100 безприходних попів, які прибули з різних районів прикордонної смуги. Вони, за твердженням органів НКВС, мали зв'язок з духовенством за кордоном та інформували про переслідування церкви в Радянському Союзі і важке становище віруючих [9, арк. 16].

Оскільки вияви активності з боку духовенства та віруючих за радянськими законами підпадали під статті про контрреволюційну діяльність, влада отримала можливість нанести рішучий удар по церкві. Наприклад, було заарештовано священика с. Троковичі Черняхівського району В. Юркевича за проведення нелегальних зборів віруючих та заяви про репресії проти церкви, за агітацію школярів відвідувати церкву.

За спробу відновити богослужіння в с. Глубочок Троянівського району було заарештовано священика І. Шмигеля, в с. Чайківка Потіївського району заарештували селян, які збирали підписи для звернення про відкриття церкви. За подібними обвинуваченнями були заарештовані священики з с. Кодня - Вихва, Житомира - Вишневський, Панкратов та інші [9, с. 15-17]. В с. Кручинець і навколишніх селах було заарештовано 37 членів секти "молокан-корнійвців", які відмовлялися сплачувати податки та служити в Червоній армії. Троє з них

були засуджені до смертної кари [10].

Активна політика влади щодо закриття церков призвела до того, що на 22 квітня 1937 р. в Житомирі та Житомирському районі було закрито 17 церков і діяло 13, з костьолів діяв тільки один, каплиць - одна, синагог закрито 34 і діяло - 8. Монастирі та лютеранські релігійні общини були закриті всі [11, арк. 5]. Те саме відбувалось по всій Житомирщині. Приміщення релігійних споруд використовувалися під склади, для культурних потреб, розбиралися для будівництва, просто стояли порожніми.

Підбиваючи підсумки, слід відмітити, що радянська влада протягом 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. часто змінювала методи та тактику боротьби проти духовенства та віруючих Житомирщини, використовували різні технології для знищення супротивника. Ця боротьба продовжувалась протягом всього комуністичного періоду української історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Реабілітовані історією: у 27 т. / голов, редкол.: Тронько П.Т. (голова)[та ін.]. Житомирська область. Кн. 1. / [обл. редкол.: Синявська І.М. (голова) та ін.]. - Житомир: Полісся, 2006. - 721 с.
2. Архівно-слідча справа репресованого Панікарова Олександра Дмитровича. - Оп. 2. - Спр. 69. - 18 арк.
3. Архівно-слідча справа репресованого Остальського Аркадія Йосиповича. - Оп. 2. - Спр. 20118. - 49 арк.
4. Архівно-слідча справа репресованого Красицького Юліана Павловича. - Оп. 2. - Спр. 8914. - 101 арк.
5. Архівно-слідча справа репресованого Кедрова Полікарпа Петровича. - Оп. 2. - Спр. 2676. - 28 арк.
6. Жилюк С.І. Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20 - 30-х роках ХХ ст. / С.І. Жилюк. Рівне.-2003.- С. 5-6.
7. Справа по обвинуваченню Федуківича Андрія Андрійовича. - Спр.5059-п, - 79 арк.
8. Повідомлення Житомирського (Волинського) окружному та райкомів КП(б)У про стан релігійної пропаганди в окрузі. - Оп. 1. - Спр. 758. - 14 арк.
9. Протоколи засідань окружної трійки, по розгляду матеріалів на троцькістів, документи про контрреволюційну діяльність в окрузі. — Оп. I.- Спр, 757. - 160 арк.
10. Архівно-слідча справа репресованих: Стасюка Антона Івановича, Лихушка Василя Кіндратовича та ін. - Оп. 2. - Спр. 2833. - 267 арк.
11. Протокол наради працівників відділу партійної пропаганди, агітації та преси Житомирського міському партії, інформації партійних комітетів КП(б)У про антирелігійну пропаганду. - Оп. 1. - Спр. 813. - 12 арк.